

Redukcionizem v humanističnih znanostih in bivanjska prikrajšanost

Sebastjan Kristovič³

Povzetek

V današnjem času vedno več ljudi doživlja bivanjsko prikrajšanost in krizo smisla. Doživljanje bivanjskega vakuuma je za mnogo ljudi skoraj stalnica; veliko jih svoj obstoj dojema kot prazen in nesmiseln. Spoznanj o človeku nikakor ne moremo zaobjeti z eno samo humanistično znanostjo. Človek je med drugim, odnosno, psihološko, sociološko, religiozno bitje – prav zaradi tega je k tovrstnemu problemu eksistence potreben širši interdisciplinarni pristop. Prispevek osvetluje v kolikšni meri so k bivanjski prikrajšanosti doprinesle humanistične znanosti z redukcionističnim pristopom in simplifikacijo.

V empiričnem delu smo uporabili uveljavljeni merilni instrument (PIL–test), ki sondira meje bivanjskega vakuuma in eksistencialne krize. Preko psihometričnih kazalcev osebnosti in lestvice za merjenje stališč smo dobili natančne rezultate stopnje bivanjske varnosti dvestotih testiranih oseb. Rezultati respondentov kažejo, da jih je kar ena tretjina bivanjsko ogroženih. Prispevek iz logoterapevtskega vidika osvetluje bivanjsko problematiko in ponuja konkretne rešitve eksistencialne krize in redukcionističnih pristopov v humanističnih znanostih.

³ Asistent na področju psihologije osebnosti, Fakulteta za uporabne družbene študije v Novi Gorici, e-mail: skristovic@hotmail.com

Ključne besede:

Redukcionizem, bivanjska prikrašanost, logoterapija, Frankl, eksistencialna kriza.

Abstract

In modern times more and more people feel the existential deprivation and the crisis of meaning. Experiencing the existential vacuum is a constant for many people and a lot of them consider their existence as empty and unreasonable. Findings about a human being cannot be measured by only one humanistic science. A man is among other a related, psychological, sociable and religious being. These are the main reasons of existential problem and its finding of the appropriate solution which needs a broader interdisciplinary approach. The article wants to find out in what way humanistic sciences with reductionist approach and simplification have contributed to the deprivation of existence.

In our empirical part we have used a proved measured instrument (PIL-test), which probes the limits of existential vacuum and existential crisis. On the basis of psychometrical indicators of personality and a scale for measuring points of view we have received detailed results of living security among two hundred tested people. The results of respondents show that one third of them are under the existential threat. From logotherapeutic view the article enlightens the existential problems and offers concrete solutions of existential crisis and reductionist approaches in humanistic sciences.

Key words:

Reductionism, existential deprivation, logotherapy, Frankl, existential crisis

Uvod

Vsaka humanistična znanost ima v središču svojega názora vprašanje po človeku, npr.: Kaj (vse) je človek? Kdo je človek? Kaj je bistvo človeka? Kaj ga določa? Kakšne so njegove temeljne potrebe? Torej je *ta* názor izrednega pomena, ki določeno humanistično znanost bistveno zaznamuje oziroma določa. Ob vprašanju človeka se postavljajo v vsakem názoru tudi mnoga druga vprašanja. Vendar prav slednje zavzema posebno mesto – vprašanje po človeku ni samo še eno izmed vprašanj, temveč je eminentno in edinstveno. Edinstveno je iz več razlogov. V prvi vrsti se nanaša na osebo, ki sprašuje. Še več, človek je sam sebi eno veliko vprašanje, saj se sprašuje celo, kako to, da se sploh sprašuje. Izmed vseh živih bitij ima omenjeno sposobnost samo človek (npr. žival se ni sposobna spraševati). In čeprav je človek samemu sebi najbližji, je obenem samemu sebi tudi največja uganka. Samega sebe nikoli popolnoma ne razume. Spraševanje ima še eno predpostavko, vedno je že a priori neko spoznanje, vedenje. Spraševanja o neki stvari je zmožen samo tisti, ki že nekaj ve, a hkrati ne ve – v smislu Sokratove znane izjave: »Vem, da nič ne vem.« Dejansko nam prav to, da je človek samemu sebi največje vprašanje, pove največ o njem. Na tem mestu je potrebno poudariti dve pomembni stvari, prvič, da je človek samemu sebi podarjen oziroma da je dar (v kontingentnem smislu, smislu priložnosti), in drugič, da je samemu sebi naloga in obveznost. Oba poudarka sta v tesni zvezi z bivanjsko varnostjo in osmišljenim življenjem – osebnostno zrelostjo in duševnim zdravjem. Večina humanističnih znanosti (še posebej je to razvidno v psihoterapevtskih pristopih) za osnovno človekovo notranjo motivacijo še vedno postavlja, pod vplivom Sigmunda Freuda in Alfreda Adlerja, »voljo do užitka«, »voljo do moči« in načelo samouresničitve ter homeostaze. Logoterapija v nasprotju s psihoanalitičnimi in vedenjskimi pristopi

postavlja kot osnovno motivacijo v človekovi duhovni razsežnosti »voljo do smisla«.

Za vsemi názori so v ozadju določene antropologije (psihološka, sociološka, znanstvena, teološka, filozofska ...) – določena antropološka smer oziroma názor v temelju določa določeno humanistično znanost. Ali povedano drugače, je njen konstitutivni element. V grobem bi lahko vse te antropologije razdelili v dve skupini: izkustvene in ne-izkustvene. Izkustvene antropologije človeka dojemajo kot nekakšen imanentni-mehanicistični-dinamični ustroj. Kar pomeni, da je človek dojet kot objekt. Gre za klasičen redukcionizen, kjer je kakršna koli sinteza nemogoča. Prav tako tudi pri ne-izkustvenih antropologijah ni nujno, čeprav človeka skušajo dojemati kot subjekt, da se izognejo redukcionizmu in posledično determinizmu. Z redukcionističnim pristopom in posploševanjem so k novodobnemu nihilizmu, eksistencialni krizi in krizi smisla veliko doprinesle prav različne humanistične znanosti, ki človeka ne dojemajo in upoštevajo v njegovi celovitosti.

Novodobni nihilizem

Frankl (1994a) je v redukcionizmu in determinizmu videl temeljni problem in stranpot psihoterapije, še posebej psihoanalize (Freud) in individualne psihologije (Adler). Že v tistem času se je zavedal, da je v središču problema pojmovanje človeka. Frankl navaja, da je Paul Schilder psihoanalizo poimenoval *Weltanschauung* (svetovni názor). Pravi, da »ne more iti za vprašanje, ali psihoterapija temelji na svetovnem nazoru ali ne, ampak ali je svetovni nazor, ki je njena podlaga, pravi ali napačen« (21). Po Franklovem mnenju je edino merilo, ali je določen názor pravilen ali ne, človeškost – ohranja človekovo človeškost ali ne.

Izguba človeškosti se začne, kakor hitro določena strokovna usmeritev

pride na točko, da začne posamezne specifično človeške pojave razumevati kot epifenoméne (spremljajoče pojave). Med drugim Frankl tudi v tem pojavu vidi vzroke za bivanjsko praznino in govori o »doživetem nihilizmu«. Če se »učeni nihilizem« izraža v redukcionizmu, se »doživeti nihilizem« izraža v bivanjski praznoti: »Redukcionizem s težnjo po reifikaciji in razosebljanju človeka napeljuje k bivanjski praznoti« (Frankl, 1994b: 38). V zvezi s tem še navaja ameriškega sociologa Williama I. Thompsona: »Ljudje niso predmeti, ki obstajajo kot stoli in mize, ampak živijo, in če ugotovijo, da so njihova življenja *skrčena* (reducirana) na goli obstoj stolov in miz, naredijo samomor« (38). Trditev je morda slišati nekoliko pretirana, vendar praksa slednje potrjuje. Izguba smisla življenja, ko človek nima več za kaj živeti, velikokrat pripelje do samomora.

V nadaljevanju razprave Frankl omenja ameriške avtorje, ki so se prvi resno zavedli pomena redukcionizma in se zavzeli za reševanje omenjenega problema. Uglasili so se tudi z zborom evropskih fenomenoloških raziskovalcev. Tisto, kar je pristno, priznavajo kot *at face value*. Sicer priznavajo veličino Freudovega dela, ki ga je opravil, vendar »v njem vidijo specialista za motive, ki pa da jih ne smemo spoznavati za pristne« (Frankl, 1994b: 38). In prav teh motivov ni mogoče jemati *at face value*. Za Freuda je bila npr. tudi filozofija ena »najspodobnejših oblik sublimacije potlačene spolnosti« (39). Če bi bilo to res, bi pomenilo, da je filozofija teoretizacija ali celo teologizacija prikrite nevroze, kar pa ne vzdrži nobene resne strokovne kritike. Frankl se vpraša: »Vprašanje, ali ni ravno obratno in ali ni nevroza ravno posledica zgrešene filozofije, ni upoštevano« (39). Izvor novodobnega nihilizma Frankl vidi v redukcionizmu in humanističnem fundamentalizmu, ki ima za posledico razosebljanje človeka: »Nihilizem se ne razkrinkava z govorjenjem o Niču, ampak se skriva za krinko izraza 'nič drugega kot'« (Frankl, 1994b: 37). Po njegovem mnenju je redukcionizem postal krinka nihilizma.

Pojem *terrible simplificateurs* je že dlje časa znan, Frankl pa opozarja na »novo« nevarnost – *terrible généralisateurs* (Frankl, 1994a: 26). Npr. če strokovnjak določenega področja pristopa k človeku, ga razume in razlaga samo s fizične plati (bio-kemijski procesi ...), govorimo o biologizmu. Če psiholog razumeva in razlaga človeka samo z duševnega ali s psihičnega vidika, govorimo o psihologizmu. Če ima teolog pred seboj človeka le kot pretežno duhovno bitje, je to teologizem. Sociolog je v stalni nevarnosti, da človeka in družbo (svet) razumeva in razlaga samo z vidika sociologije – sociologizem. Gre za militantno dogmatično držo, »v posesti imam(o) vso resnico«. Na ta način se določen nazor ali strokovno področje spremeni v »-izem« in postane ideologija, vsaka ideologija pa ima v sebi že *a priori* moment nasilja. Človek postane zreduciran na samo en določen vidik nekega názora in postane razčlovečen. »Redukcionizem bi lahko opisal kot navidezno znanstveno ravnanje, s katerim specifično človeške pojave zmanjšujejo v podčloveške pojave oziroma jih iz teh izpeljujejo. Kako bi pa sploh mogli označiti redukcionizem drugače kakor z izrazom *subhumanizem*« (Frankl, 1994b: 37).

Pandeterminizem

Pri vprašanju determinizma gre dejansko za vprašanje svobodne izbire. Na tem mestu se izostri vprašanje, ali človeško vedenje določajo določeni pogoji (biološki, psihološki in sociološki) ali (še) kaj drugega. SSKJ determinizem definira: »Nauk, po katerem se vse razvija po objektivnih zakonih, ki so neodvisni od človekove volje in njegovega delovanja.«

Logoterapija ne pristaja na *pandeterministično* teorijo, da je človekovo ravnanje in delovanje holistično določeno z različnimi pogoji (npr. z otroštvom, vzgojo, podobo očeta, geni in socialnimi vplivi). Potemtakem je človek bitje, čigar delovanje je venomer z nečim pogojeno in že vnaprej določeno. Pomeni, da človek ni svobodno bitje, ampak je žrtev nekih

notranjih gonov, ki so posledica različnih notranjih ali zunanjih dejavnikov oziroma pogojev (vzrokov). Logoterapija seveda ne trdi, da človek ni determiniran. Vsak človek je do neke mere določen z biološkimi, psihološkimi in sociološkimi pogoji. Vendar ti pogoji niso absolutni, v smislu, da bi človekovo ravnanje absolutno določali. Obstaja tako imenovana relativna determiniranost, ki ji je podvržen vsak človek. Vendar lahko človek do te determiniranosti izbere svoje stališče. Absolutna determiniranost je dejansko njen antipod. Zato Frankl pravi, da ne gre za alternativo »indeterminizem« ali »determinizem«, ampak za alternativo »determinizem« ali »pandeterminizem« (Frankl, 2005a: 37). Pandeterminizem je dejansko absolutiziranje »normalnega« determinizma. Logoterapija upošteva, da je človek odvisen od različnih dejavnikov in pogojev, obenem pa upošteva človeško zmožnost, da do teh pogojev zavzame stališče. Pomeni, da ni zgolj »žrtev«, ampak odgovorno kreira in ustvarja svoje življenje. »Konec koncev človeškega vedenja ne narekujejo pogoji, s katerimi se človek srečuje, temveč odločitve, ki jih sprejema« (37). Pogoji, ki človeka do neke mere »omejujejo«, še ni nujno, da ga tudi determinirajo. Še vedno ohranja svobodo, da se do teh pogojev tudi opredeli. Pravzaprav je človek tisti, ki se odloči, ali se bo do teh pogojev opredelil ali se jim bo podredil.

Ustanovitelj logoterapije Viktor Frankl tega ni samo teoretično opredelil in kasneje v svoji praksi dokazal, ampak tudi podkrepil s svojim življenjem v koncentracijskem taborišču. Ali kot je zapisano v dodatnem poglavju knjige *Človek pred vprašanjem o smislu*: »Noben družboslovni inovator ni teorij preizkusil in potrdil v praksi na lastni koži na tako kalvarijski način, kakor je Frankl svoja spoznanja o moči notranje človeške svobode in volje do smisla – posebej o moči smiselnega stališča do najhujše usode, ko s človekovim življenjem in telesom krivično ravna tako kruto, kakor nihče ne ravna niti s smetmi, preden jih zavrže« (Frankl, 2005a: 225). Frankl ni samo specialist dveh področij, ampak tudi človek, ki je preživel štiri

koncentracijska taborišča. V taborišču se ni uresničila Freudova teorija: »Če poskusimo določeno število najrazličnejših ljudi enako izpostaviti lakoti, se bodo z naraščanjem gospodovalne potrebe po hrani zabrisale vse individualne razlike, namesto njih pa se bodo pojavili enotni izrazi nepotešenega nagona« (36–37). Ravno nasprotno, ljudje so postajali vse bolj različni. Prav to bistveno razliko prikažejo v strnjeni obliki zadnji stavki Franklovega najbolj znanega in branega dela:

»Človeško bitje ni samo stvar med stvarmi; *stvari* določajo druga drugo, *človek* pa konec koncev določa sam sebe. Kar postane – v mejah nadarjenosti in okolja – je naredil sam iz sebe. na primer v koncentracijskih taboriščih, v tem živem laboratoriju in na tem prostoru za preizkušanje, smo bili opazovalci in priče, kako se nekateri naši tovariši vedejo kot svinje, drugi pa kot svetniki. Človek ima obe možnosti v sebi; katera se uresniči, je odvisno od odločitev, ne pa od okoliščin.

Naša generacija je realistična, ker smo spoznali človeka, kakršen je v resnici. Navsezadnje je človek tisto bitje, ki je iznašlo plinske celice v Oświęcim; vendar je tudi tisto bitje, ki je v tiste plinske celice stopalo zavrženo, z očenašem ali molitvijo *Šema Izrael* na ustnicah« (Frankl, 1992: 101–102).

Dimenzionalna ontologija

Ena izmed novosti, ki jo je logoterapija doprinesla humanističnim znanostim je holističen pristop. Gre za celosten pristop, ki človeka dojema v vsej njegovi celovitosti – telesni, duševni in duhovni razsežnosti. Na ta način logoterapija ohranja človekovo človeškost in se izogne kakršnemukoli redukcionizmu in posploševanju. Pred Franklom sta se s podobnim problemom ukvarjala že dva znana strokovnjaka: Nicolai Hartmann (ontologija) in Max Scheler (antropologija). Gre za dva poskusa,

da bi vsaki vedi oddelili področje omejene veljavnosti. Predstavo o tem, kaj je človek Scheler zaobjame s predstavitvijo treh idejnih krogov:

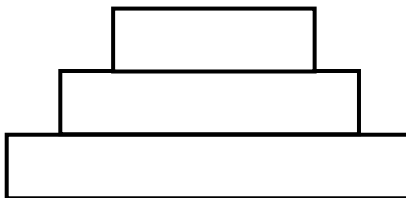
»Najprej je tu miselni krog judovsko-krščanske tradicije o Adamu in Evi, stvarjenju, raju in padcu. Drugič, grško-antični miselni krog, znotraj katerega se je človekovo samozavedanje prvič v zgodovini povzdignilo v pojem o njegovem posebnem položaju, in sicer v tezi, da je človek le toliko, kolikor poseduje 'um', *logos*, *phronesis*, *ratio*, *mens* itd. – *logos* pomeni tukaj hkrati govor in zmožnost, da zagrabimo 'kaj' vseh stvari; tesno je s tem nazorom povezan tudi nauk, da naj bi bil tudi temelj celotnega vesolja neki nadčloveški um, katerega del, med vsemi bitji edini, je človek. Tretji miselni krog, ki je že zdavnaj postal tradicionalen, je miselni krog modernega naravoslovja in genetične psihologije, po katerem je človek zelo pozen končni rezultat razvoja zemlje – bitje, ki se od svojih predform v živalskem svetu razlikuje samo po stopnji zapletenosti energijskih zmesi in po sposobnostih, ki se na sebi pojavljajo že v podčloveški naravi« (Scheler, 1998: 7).

Ob upoštevanju let od nastanka tega dela je Scheler slišati aktualno in vizionarsko obenem:

»Vsem trem idejnim krogom manjka sleherna medsebojna enotnost. Tako posedujemo naravoslovno, filozofsko in teološko antropologijo, ki jim ni mar drugi za drugo – *ne posedujemo pa enotne ideje človeka*. Čedalje bolj rastoče mnoštvo specialnih znanosti, ki se ukvarjajo s človekom, naj so še tako dragocene, neprimerno bolj zakriva človekovo bistvo, kot pa ga osvetljuje. Če pomislimo naprej, da so omenjeni trije tradicionalni idejni krogi danes dodobra omajani – še posebej omajana je darwinistična rešitev problema človekovega izvora – potem lahko rečemo, da v nobenem delu zgodovine človek samemu sebi ni bil tako problematičen kot v sedanjosti« (7).

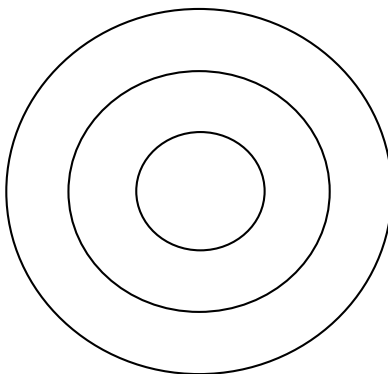
Hartman je človeško bivanje razdelil na tri stopnje (*Stufen*): telesno, duševno in duhovno.

Slika 1: Stopnje človeške eksistence po Hartmanu

Razplatenost človeške eksistence je po Hartmanu hierarhična zgradba. Najnižja je telesna stopnja, naslednja je duševna in najvišja je duhovna, ki predstavlja vrh te zgradbe. Scheler v svoji antropologiji prav tako vidi človeka kot telesno, duševno in duhovno bitje. Vendar je njegova predstava razplatenosti človeškega bivanja nekoliko drugačna, kot pri Hartmanu. Bolj kot razdelitev na različne stopnje (*Stufen*) mu je bližja razdelitev na plasti (*Schichten*).

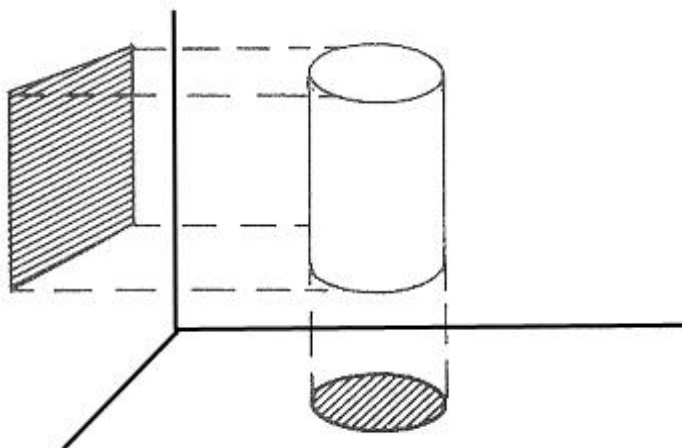
Slika 2: Plasti človeške eksistence po Schelerju

Z razdelitvijo na plasti Scheler »loči bolj ali manj obrobne biološke in psihološke plasti od srednje, osebne – duhovne osi« (Frankl, 1994a: 26). Na ta način Scheler poudari oziroma implementira tudi načelo individualizacije – gre za individualnost duhovnega v človeku.

Oba strokovnjaka sta upoštevala ontološke razlike med telesno, duševno in duhovno razsežnostjo – pojmovala sta jih v smislu kakovostnih in ne samo količinskih razlik. Vendar po Franklovem mnenju ne upoštevata dovolj »antropološke enotnosti«. Spregledala sta, skorajda bi lahko rekli, bistveno – ontološke težnje, ki so prav v tem. Ontologija v samem jedru teži po antropološki enotnosti, kot to imenuje Frankl. Pristop, ki upošteva antropološko enotnost Frankl poimenuje dimenzionalna ontologija oziroma dimenzionalna antropologija. Pri pristopu dimenzionalne ontologije gre za geometrijsko pojmovanje dimenzij – kot analogija za kakovostne razlike vseh razsežnosti. Razlikovanje ne gre na škodo enotnosti »zgradbe«. Dimenzionalna ontologija temelji na dveh zakonih: Prvi zakon: »Eden in isti pojav, projiciran iz lastne dimenzije v različni dimenziji, nižji od njegove lastne, je upodobljen tako, da sta si posamezni podobi med seboj protislovni« (Frankl, 1994a: 27). Torej nujno pridemo do protislovja, če opazujemo projekcijo (določenega pojava) v ostali dve dimenziji, ki sta različni od pojava samega in tudi nižje dimenzije. Za lažje razumevanje ključnega zakona dimenzionalne ontologije Frankl velikokrat uporabi primer kozarca v obliki valja.

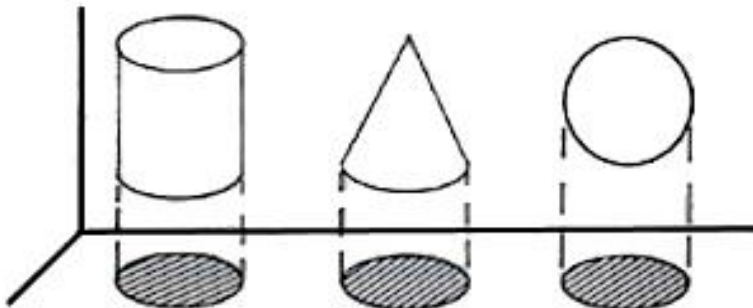
Slika 3: Ponazoritev prvega zakona dimensionalne ontologije

Kozarec v obliki valja je tridimenzionalni predmet. Če naredimo tloris in stranski ris tega predmeta oziroma ga projiciramo v navpično in v vodoravno dvodimenzionalno ravnino, v prvem primeru dobimo krog, v drugem pa pravokotnik. Nedvomno so si vse tri »podobe« med seboj v protislovju. Še več, dodatno protislovje dobimo, če upoštevamo, da je kozarec odprti valj, dvodimenzionalna krog in pravokotnik pa sta zaprta lika.

Drugi zakon: »Različni pojavi, projicirani iz lastne dimenzije v dimenzijo, nižjo od njihove, so upodobljeni tako, da so njihove podobe dvoumne« (28).

Slika 4: Ponazoritev drugega zakona dimenzionalne ontologije

Vsi trije, valj, stožec in krogla, so tridimenzionalni predmeti. Če spet gledamo tloris oziroma vse tri like obenem projiciramo v navpično dvodimenzionalno ravnino, vidimo samo tri kroge. Sodeč po teh dvodimenzionalnih krogih, nikakor ne moremo priti do sklepa, kateremu predmetu pripada kateri krog. Zlahka jih med seboj zamenjamo, kar pomeni, da so njihove podobe dvoumne. »Po prvem zakonu dimenzionalne ontologije projekcija pojava v različne nižje dimenzije pripelje do nedoslednosti, po drugem zakonu dimenzionalne ontologije pa projekcija različnih pojavov v nižje dimenzije pripelje do izomorfности, enakolikosti« (28).

Prav v tem je središčni problem simplifikacije. Če človeka ali določen »pojav« projiciramo samo na telesno ali duševno razsežnost, dobimo protislovne rezultate. V prvem primeru projekcije dobimo biološki mehanizem, v drugem primeru pa psihološkega. Šele v luči dimenzionalne antropologije (celostnega pristopa) lahko premostimo navidezno protislovje človeške enotnosti in edinstvenosti: »Dimenzionalna ontologija je še daleč od tega, da bi rešila vprašanje razum – telo. Pač pa pojasnjuje, zakaj problema razum – telo ni mogoče rešiti. Nujno je, da človekove enotnosti – enotnosti kljub mnogoterosti telesa in razuma – ni

mogoče najti v biološki ali psihološki, ampak jo je treba iskati v tisti duhovni razsežnosti, iz katere je človek najprej projiciran» (Frankl, 1994a: 29).

Telesno razsežnost v večinski meri določajo geni in posameznik kot individuum. Na ta del človek nima bistvenega vpliva. Telesno razsežnost v glavnem določajo biološki, kemični in fizični procesi. Preko telesne razsežnosti zaznavamo skorajda celoten zunanji svet. Do percepcije vseh teh dražljajev pridemo preko naših petih čutil: vonj – nos, vid – oči, okus – jezik, sluh – ušesa in tip – koža. V telesni razsežnosti vlada tako imenovana biološko-kemična »harmonija« oziroma ravnovesje, v tem primeru govorimo o zdravju. Kadar je ravnovesje porušeno, govorimo o bolezenskem stanju. Telesna dimenzija spada pod empirično znanost, kar pomeni, da se jo da količinsko vrednotiti. Na duševno ali psihično razsežnost (npr. razum, spomin, čustva, instinkt, percepcija, značaj in karakter) vpliva ob dednosti v veliki meri tudi okolje. V ospredju je razumska (zavedna in nezavedna) obdelava »podatkov«, na tej podlagi človek ravna tako ali drugače. Za duševno raven je značilna tudi specifična introvertiranost oziroma posedovanje notranjega »sveta«. Človek poseduje svojo notranjost oziroma notranji svet; v tem oziru bi lahko dejali, da človek poseduje samega sebe. Scheler tovrstni fenomen imenuje »psihični prafenomen življenja« (Scheler, 1998: 9). Človek svoj notranji svet preko duševne in telesne razsežnosti izraža navzven. Gre za odnos med njim in svetom (vse žive in nežive stvari). Tudi duševno razsežnost, podobno kot telesno, se da količinsko »meriti« (npr. IQ, spomin, stopnja čustev). Dve glavni področji, ki v temelju vzpostavljata duševni svet, sta čustvovanje in razum. Z izrazom »čustvena zrelost« imamo po navadi pred očmi uravnoteženost in usklajenost čustev in razuma. »Čustvena zrelost pomeni ravnovesje med razumom in čustvom, skladnost med hladnostjo glave in toplino srca, kar daje pravilnost in dobrotnost, skratka, polnost življenja« (Trstenjak, 1994: 27). Tudi v duševni razsežnosti, podobno kot

telesni, kadar vlada notranje ravnovesje, govorimo o duševnem zdravju. V nasprotnem primeru pa o duševni oboletosti. Duhovna razsežnost v logoterapiji zavzema posebno mesto (potrebno je omeniti, da ko se v logoterapiji uporablja tîrmin *duhovno*, pri tem ni mišljena religiozna ali teološka sfera, ampak gre za antropološki oziroma znanstveni pojem). V moči duhovne razsežnosti je posameznik zmožen udeležati lastno svobodo in odgovornost. Prav duhovna razsežnost omogoča osebno distinkcijo do dednosti, vzgoje, vplivov okolja, preteklosti... V ospredju so posameznikove »duhovne« odločitve in ne pogoji, goni ali okoliščine. Pomeni, da posameznik prevzema odgovornost za svoje odločitve, dejanja oziroma ne-dejanja.

Človek deluje in se odloča na podlagi notranjih gonov, »sil«, mehanizmov, zunanjih pogojev ... S tega vidika lahko govorimo o pogojni svobodi, o svobodi ki ni absolutna (lat. *absolvere*; *absolvō* – pustiti, od-vezati) in ni neodvisna. Vprašanje, ki se tukaj poraja, je: V kolikšni meri je človek svoboden in v kolikšni meri ta pogojna svoboda vpliva na kvaliteto posameznikovih dejanj? Ko govorimo o svobodi, obenem govorimo tudi o človekovem delovanju. Kakor hitro pa govorimo o področju človekovega delovanja, govorimo o etiki. Etika je veda, ki se ukvarja s tem, kaj je prav in kaj je narobe, kaj je dobro in kaj je slabo, kaj je dobro in kaj je boljše. Prav ta moralni oziroma etični zakon, ki je v vsakem posamezniku že vrojen, je čudil Immanuela Kanta: »Dve stvari navdajata čud z vselej novim in naraščajočim občudovanjem in strahospoštovanjem, čim pogosteje in vztrajneje se razmišljanje z njima ukvarja: *zvezdnato nebo nad menoj in moralni zakon v meni*« (Kant, 2003a: 186). Glede vpliva na kasnejšo *misel* velja Kant za enega najpomembnejših mislecev vseh časov. Zavedal se je problema svobode in se ga lotil z vso ostrino (Kant, 2003a). Eden izmed postulatov praktičnega uma je tudi svoboda kot nujen pogoj (aksiom) za moralno delovanje. Moralnost in svoboda sta pri njem v nerazvezni povezavi. Brez svobode ni moralnosti; ker smo svobodni, smo zavezani

morali. Kanta najbolj zanima človek kot bitje, ki *deluje*, se odloča ... Po Kantu človek eksistira na dveh ravneh: 1. v svetu nekih determinizmov, pojavov, čutenja in 2. v »svetu umnosti«, svetu stvari samih na sebi. Prav slednja raven je področje svobode in osebnostne avtonomije. V okviru neodvisnosti in avtonomije od prve ravni govori Kant o pojmu transcendentne svobode (35). Proti koncu znamenitega dela *Kritika praktičnega uma* razmišlja o nujnosti predpostavke »o neodvisnosti od čutnega sveta in o zmožnosti, da svojo voljo določamo glede na zakon inteligibilnega sveta, se pravi, svobodo« (153). Vendar po Kantu ni samo svoboda pogoj za moralo, ampak predvsem odgovornost, ki je implicitno vsebovana v prvem postulat praktičnega uma – postulat *nesmrtnosti*. Freud na primer kljub svoji veličini tega uvida ni zmogetel. Bistveni moment pri odgovornosti in posledično pri samodoločanju je razumevanje samega sebe. Ključno vlogo ima pri tem moment samozavedanja, da je človek svobodno in odgovorno bitje ter da je v vsakem posamezniku vraščena globoka potreba po smislu, kar Frankl imenuje »volja do smisla«. Slednje potrjujejo tudi različne raziskave. Carl R. Rogers je skušal definirati »empirično definicijo« svobodne volje (Frankl, 2005a: 39). Rezultati njegovih raziskav (na 151 odraščajočih zločincih) kažejo, »da vedënja ni mogoče napovedati niti na podlagi družinskih razmer niti na podlagi vzgoje, okolja, socialnega položaja, kulturnih vplivov, dedovanja ali prebolelih bolezni. Recidivnost je bilo mogoče precej bolje napovedati glede na stopnjo razumevanja samega sebe, saj je bila prav ta najbolj v korelaciji s kasnejšim vedënjem (0,84). Očitno se torej ne motimo, ko pojmujeemo razumevanje samega sebe kot enega od vidikov, v katerih se kaže sposobnost odmika od samega sebe« (39). Bistveno pri razumevanju samega sebe je prav zmožnost samotranscendence, kar predpostavlja, da je človek svobodno in odgovorno bitje. Tako vidimo, da je duhovna razsežnost tista, v moči katere šele pridemo do pravilnega razumevanja samega sebe. Duhovna razsežnost je »bazen« notranje moči, iz katerega človek črpa moč za dvig nad gone, potiske in ostale »sile«, ki človeka

hočejo determinirati in ga s tem narediti nesvobodnega in posledično neodgovornega. Duhovna razsežnost je »prostor«, kjer se udejanjajo svoboda, ustvarjalnost, odgovornost, ideali, intuicija, »volja do smisla« in kjer je bolj kot determiniranost v ospredju človekova osebna odločitev.

Bivanjska prikrajšanost

Volja do smisla, kot tretji steber logoterapije, človeka intencionalno usmerja v svet nalog, vrednot in različnih možnosti. Vendar je potrebno razlikovati med gonom in voljo. Pri prvem gre za to, da človeka nekaj žene, pri volji do smisla pa gre za to, da si človek za nekaj prizadeva in ga nekaj privlači ali vleče. Volja do smisla ni nek gon v človeku. Če bi namreč bil, bi to pomenilo, da spet ne gre za nič drugega kot za vzpostavljanje notranjega ravnovesja in redukcijo napetosti (Frankl, 1994a). Človek doseže osebnostno uresničitev vedno preko nečesa, kar je zunaj njega. Šele ko si neha prizadevati, da bo sam sebe uresničil, osrečil, dosegel notranji mir, harmonijo... in se bo posvetil neki nalogi, smislu, osebi ..., nečemu, kar je zunaj njega samega, šele takrat bo resnično zadovoljen s samim seboj. Šele ko bo šel *iz sebe k nečemu* ali *k nekemu*, bo resnično srečen. In prav človekovo hrepenenje po sreči je najboljši pokazatelj specifične antropološke dinamike. Osnovna motivacija v človekovi duhovni razsežnosti je prav volja do smisla.

Človek vedno in povsod hoče in išče smisel. V življenju mu gre najbolj ravno za smisel. To specifično človeško »lastnost« posameznik doživlja kot nekakšno željo, da bi njegovo življenje bilo in bi ga lahko imel za smiselno. Posameznika intencionalno naravnava v svet vrednot, nalog in možnosti. Volja do smisla je vedno neločljivo povezana z vrednotami. Smisel je vedno tam, kjer so vrednote. In smisel je ravno v udejanjanju vrednot oziroma v življenju po poti vrednot. Med smislom in vrednotami je prav tako neločljivo vpeta odgovornost.

Na začetku svojega temeljnega dela *Volja do smisla*, Frankl navaja besede Alberta Einsteina: »Človek, ki ima svoje življenje za nesmiselno, ni samo nesrečen, ampak je komaj sposoben za življenje« (Frankl, 1994a: 50). Omenili smo že bistveno označbo človeka, in sicer da je zmožen samotranscendence. Človek je v sebi nezaključeno bitje (Fabry, 1988), vedno je nekam usmerjen (intencionalnost) in samega sebe nenehno presega. Notranje je nenehno usmerjen k določenemu smislu in udejanjanju le-tega; človek ne zadostuje samemu sebi. Logoterapija definira smisel kot naloge, ki nam jih življenje postavlja v točno določenem trenutku in v točno določeni situaciji. Edinstvenost in specifičnost smisla je v odkrivanju življenjskih nalog, ki jih življenje postavlja pred vsakega posameznika. V moči svobodne volje posameznik izpolni smisel in tako (odgovorno) odgovori na nalogo, ki jo predenj postavlja življenje v točno določenem trenutku in v točno določeni situaciji. Odgovornost kot osnovna substanca človeške eksistence ima na tem mestu ključno vlogo. Človek je torej vedno odgovoren nečemu ali nekomu – odgovornost je dejansko odgovor na določeni smisel, ki pa je »določen« z vrednotami oziroma z najvišjo vrednoto. Ta smisel ni stvar občosti, splošnega smisla, »stvar«, ki je bolj ali manj enaka vsem, le odkriti jo je treba, ampak je ta smisel edinstven, specifičen in enkratno za vsakega posameznika posebej. Dejansko ni človek tisti, ki bi spraševal po smislu, ampak je ravno nasprotno, on je tisti, ki je spraševan. V odgovornem odgovarjanju je bistvo življenja in bistvo smisla. Najvišja stopnja samozavedanja je posameznikovo zavedanje, da je nenehno spraševan in (po)klican k odgovoru. Na tem mestu logoterapija odpre še eno obzorje razumevanja odgovornosti. Klasična opredelba odgovornosti je, da človek odgovarja za posledice svojih dejanj. Potrebno je širše razumevanje odgovornosti (ne toliko retrospektivno in introspektivno) – nismo samo odgovorni za dejanja, ki smo jih storili, ampak tudi za dejanja, ki jih moramo oziroma bi jih morali storiti. Glede na to, da je v današnjem času odgovornost tako ali

tako že problematičen »pojem«, je ob tem zreducirana samo na preteklost. K odgovornosti spadata tudi opuščanje dejanj in nalog. Življenje lahko razumemo kot nalogo, katere izpolnitev je naša odgovornost. Pred človeka je ves čas postavljena kakšna naloga, ki čaka nanj, da jo opravi oziroma nanjo odgovori. Še več, samo življenje je naloga. In ta naloga ni v samouresničevanju, ampak v preseganju samega sebe, v naravnosti k nečemu, kar je zunaj človeka samega. Pravzaprav človek uresničuje samega sebe najbolj takrat, ko nase »pozabi«, ko nima pred očmi le samega sebe in svojih interesov. Logoterapija usmerja človeka k bolj pristnemu in smiselnemu življenju, ki je v aktivnosti in dinamiki, ne pa v pasivni drži »notranjega miru« ter teženja k stanju homeostaze. Zelo zgovorne so Goethejeve besede, ki jih omenja Frankl: »Kako lahko spoznamo sami sebe? Nikoli z opazovanjem, pač pa z delovanjem. Poskušaj opravljati svojo dolžnost, pa takoj veš, kaj je na tebi. Kaj pa je tvoja dolžnost? Zahteva tistega dne« (Frankl, 1994b: 80). Dejansko so naloge naši smisli. Če ne izpolnimo naloge, če se ne-odgovorno odzovemo na nalogo, ki nam jo v določenem trenutku in določeni situaciji postavlja življenje, ne izpolnimo smisla. Iz tega sledi logičen sklep: več kot bo v življenju posameznika smiselnih odgovorov, bolj bo tudi življenje smiselno, polno in bivanjsko »varno«; v nasprotnem primeru pa več kot bo nesmiselnih odločitev, zamujenih trenutkov in zgrešenih ciljev, bolj bo tudi samo življenje postajalo »nesmiselno«, prazno, banalno in posledično bo posameznik drsel v stanje eksistencialne krize in bivanjskega vakuuma. Eksistencialna kriza se manifestno izraža na vseh področjih posameznikovega življenja: noogene nevroze, agresija, depresija, različne zasvojenosti, apatija, melanholija, ranjeni odnosi, ločitve, stres, samomori, egoizem, etični nihilizem, ...

V današnjem času, ko bolj ali manj vlada načelo užitka, ki skoraj neizpodbitno vodi v etični nihilizem, splošno bivanjsko dezorientacijo in eksistencialno frustracijo, je pomanjkanje smisla izvorni problem

človekove bivanjske varnosti in duševnega zdravja. Prav v tem lahko vidimo temeljni vzrok, kot potrjujejo tudi mnoge raziskave, za večino zasvojenosti in raznovrstnih anomalij (Frankl, 1994a: 77–88). Naj na tem mestu naštejemo samo nekaj izsledkov: Rezultati 20-letne raziskave bivših študentov harvardske univerze kažejo, da jih je 25 % (v glavnem gre za dobro situirane ljudi – pravnike, zdravnike, kirurge ...) poročalo o eksistencialni krizi v svojem življenju (Frankl, 1994a: 69). Doživljali so ga kot brezciljno in nesmiselno. Podobno statistično analizo so naredili tudi med Franklovimi študenti na dunajski medicinski fakulteti, ki je pokazala, da 40 % avstrijskih, zahodnonemških in švicarskih študentov pozna bivanjsko praznoto iz lastne izkušnje. Med ameriški študenti je bilo celo 81 % takšnih (78). Lukasova navaja ameriško študijo z več kot štirinajstletno raziskavo raka. V prvem letu po izgubi partnerja (zaradi ločitve ali smrti) se pet do desetkrat poveča tveganje za rakasto obolenje (Lukas, 1993: 70). Dokazano je, da je občutek nesmiselnosti najbolj razširjen med mladimi (Frankl, 2005a: 7). Ugotovili so, da se je pri 500 dunajskih vajencih strmo dvignil delež tistih, ki se srečujejo z občutkom nesmiselnosti: iz 30 na 80 % (Frankl, 2005a: 7). V Ameriki so npr. na prvem mestu med vzroki smrti med študenti prometne nesreče, na drugem mestu pa samomori. Inštitut za demoskopijo v Allensbachu je ugotovil, da je »nedeljsko nevrozo« leta 1952 doživljalo 26 % ljudi, danes pa že preko 37 % (Frankl, 2005a: 8). Crumbaugh in Maholic (1969) sta objavila rezultate 1151 posameznikov, ki potrjujejo Franklovo oceno noogenih nevroz - da je 20 % nevroz noogenega izvora, kar so potrdile tudi mnoge kasnejše raziskave. Raziskava Padelfordove (1973) na univerzi v San Diegu, ki je vključevala 416 študentov, je pokazala tesno povezavo med pomanjkanjem smisla v življenju in narkomanijo. Povprečni indeks prisotnosti narkomanije je bil pri študentih s pomanjkanjem smisla dvakrat večji kot pri tistih, ki so svoje življenje doživljali kot smiselno. Frankl navaja statistične raziskave 60 študentov z univerze *Idaho State University*, ki so jih po »neuspešnih« poskusih samomorov spraševali o

motiv za to dejanje (Frankl, 2005a: 110). 85 % ni videlo več nobenega smisla v svojem življenju. Od teh jih je bilo 93 % psiho-fizično zdravih, živeli so v dobrih družinskih odnosih in ekonomskih pogojih, imeli so dobro družabno socialno življenje in bili zadovoljni s svojim študijskim uspehom. Pomeni, da vzroka ne moremo iskati v zunanjih pogojih in okoliščinah. Dejansko dajejo vse tovrstne raziskave, izvedene v zadnjih desetletjih po vsem svetu, skoraj identične rezultate. Empirične dokaze potrjujejo številne raziskave, da je smisel življenja moč najti in izpolniti ne glede na spol, starost, vzgojo, okolje, inteligenčni kvocient, značaj, vero. Gre za zelo pomembno dejstvo, ki je empirično potrjeno, da je smisel nepogojen z okoliščinami v najširšem smislu. Empirični dokazi so potrdili Franklovo teoretično domnevo logoterapije, da je smisel tesno povezan s človekovo duhovno razsežnostjo, tj. notranjo naravnostjo, odnosom, svobodo in odgovornostjo in ne z determinantami zunaj človeka.

Eksistencialna kriza še ne pomeni nujno nevarnega bolezenskega stanja, lahko pa globoko dolgočasje (notranja praznina, melanholiya, apatija...) pripelje človeka tudi do samomora. Ko je volja do smisla frustrirana, jo nadomesti volja do užitka in volja do moči: »Samo, če je kdo prikrajšan za prvotno skrb zaradi izpolnitve smisla, si bodisi prizadeva za uživanje ali je zadovoljen z močjo« (Frankl, 1994a: 86). Ob tem pride do zamenjave cilja s sredstvom, kar je še ena značilnost modernega časa. Denar npr. ni več sredstvo, ampak postane cilj. Prav gonja za denarjem je po Franklu ena izmed oblik volje do moči: »Volja do denarja povzroča dobršen del tiste pretirane poklicne dejavnosti, ki hkrati s pretirano spolno dejavnostjo deluje kot beg pred zavestjo, da nas daje bivanjska praznota« (86). Če duh časa sodobnega človeka vleče v držo egocentričnosti, si logoterapija prizadeva za nasprotno. Lukasova vidi v tem duhovni napredek človeštva, ki je v vedno večjem premagovanju egocentrične »središčne obsedenosti« (Lukas, 2001: 199). Duhovni napredek gre vedno v smeri smiselne prahodnosti: »Duhovna zrelost zahteva derefleksivni proces, preraščanje

samega sebe; to je skrivnost transcendence, preseganje samega sebe, ki človeka pelje naprej v prihodnost» (199).

Metoda

Respondenti

Vzorec je zajemal 200 kandidatov ženskega spola v starostnem razponu 20–60 let. Povprečna starost vseh udeležencev je 38,73 let.

Tabela 1: Starostne skupine

Starost (leta)	Št. respondentov	Procenti (%)
16–29	41	20,5
30–39	66	33
40–49	66	33
50–60	27	13,5

Respondenti so bili naključno izbrani v okviru različnih strokovnih izobraževanj za starše, učitelje, vzgojitelje in strokovne kolektive (seminarji, šole za starše, predavanja ...) po vsej Sloveniji, v letih 2011/12. Gre za ljudi z visoko oziroma univerzitetno izobrazbo. Merski instrument je bil respondentom osebno predstavljen in razdeljen, prav tako so jim bila predstavljena tudi navodila. Zaradi osebnega pristopa je bila vrnitev testov stoo odstotna.

Merski instrument in postopek

Uporabili smo analitično-sintezno metodo in mednarodno strokovno priznani in uveljavljen merilni instrument (PIL–test) za »merjenje« stopnje bivanjske varnosti in eksistencialne frustracije. Statistične rezultate smo obdelali s pomočjo statističnega programskega paketa *SPSS*.

V središču raziskave je bivanjska praznina, v kateri je volja za smislom kot temeljnim človeškim gonilom frustrirana in se odraža v nevrotičnih simptomih. V ta namen smo uporabili standardizirani merilni instrument (*The Purpose in Life Test*), katerega avtorja sta J. C. Crumbaugh in L. T. Maholic (1969). Teoretično se naslanja na logoterapijo in predstavlja lestvico za merjenje stališč. Kot smo že omenili, logoterapevtsko gledano, je osnovni človekov motiv »težnja po smislu«. Freudovo »težnjo po užitku« logoterapija razlaga kot kompenzacijo za frustrirano težnjo po smislu. Adlerjevo »težnjo po moči« pa kot sredstvo za iskanje smisla. V tem okvirju PIL–test sondira meje bivanjskega vakuum in eksistencialne krize, ki sta osrednja pojma logoterapije. PIL–test meri tudi občutje smisla v danih trenutkih in preko psihometričnih kazalcev osebnosti in lestvice za merjenje stališč prikaže stopnjo bivanjske varnosti v življenju. Notranja praznina, dolgočasje, apatija in melanholija izhajajo iz neosmišljenega življenja, ki vodi v bivanjski vakuum in eksistencialno frustracijo. Gre za čustveno reakcijo na doživljanje praznote, ki v mnogih primerih vodi v noogeno nevrozo (20 % vseh nevroz je noogenega izvora, kar so potrdili različni raziskovalni projekti, ki so bili opravljeni neodvisno drug od drugega in so jih vodili strokovnjaki iz različnih delov sveta, npr.: Frank M. Buckley, Eric Klinger, Dietrich Langen, Elisabeth S. Lukas, Eva Niebauer-Kozdera, Kazimierz Popielski, Hans Joachim Prill, Nina Toll, Ruth Volhard in T. A. Werner (Frankl, 1994a: 142)). Noogena nevroza je osebostni zlom, ki nastane ob istočasni prisotnosti različnih nevrotskih simptomov, skupaj z nezmožnostjo najti ustrezen življenjski cilj. Eksistencialni vakuum sam po

sebi ne predstavlja nekega nevrotičnega stanja, je pa odraz splošne življenjske situacije v dobi prevladovanja tehnologije, ko posameznik izgublja občutek individualne iniciative. Pri osebah z nevrotičnimi zasnovami se razvije noogena nevroza. PIL–test je glede na spremenljivke, kot so spol, starost, stopnja izobrazbe in inteligentnost, homogen.

Rezultati

Z lestvico za merjenje stališč (PIL–test) smo pri respondentih izmerili meje bivanjskega vakuumu in eksistencialne krize. Obenem smo dobili tudi vrednosti za občutje smisla in stopnjo bivanjske varnosti v življenju. PIL–test je sestavljen iz dvajsetih postavk, katerih vrednosti vseh respondentov prikazuje naslednja tabela:

Tabela 2: Tabelarični prikaz rezultatov vseh postavk PIL–testa

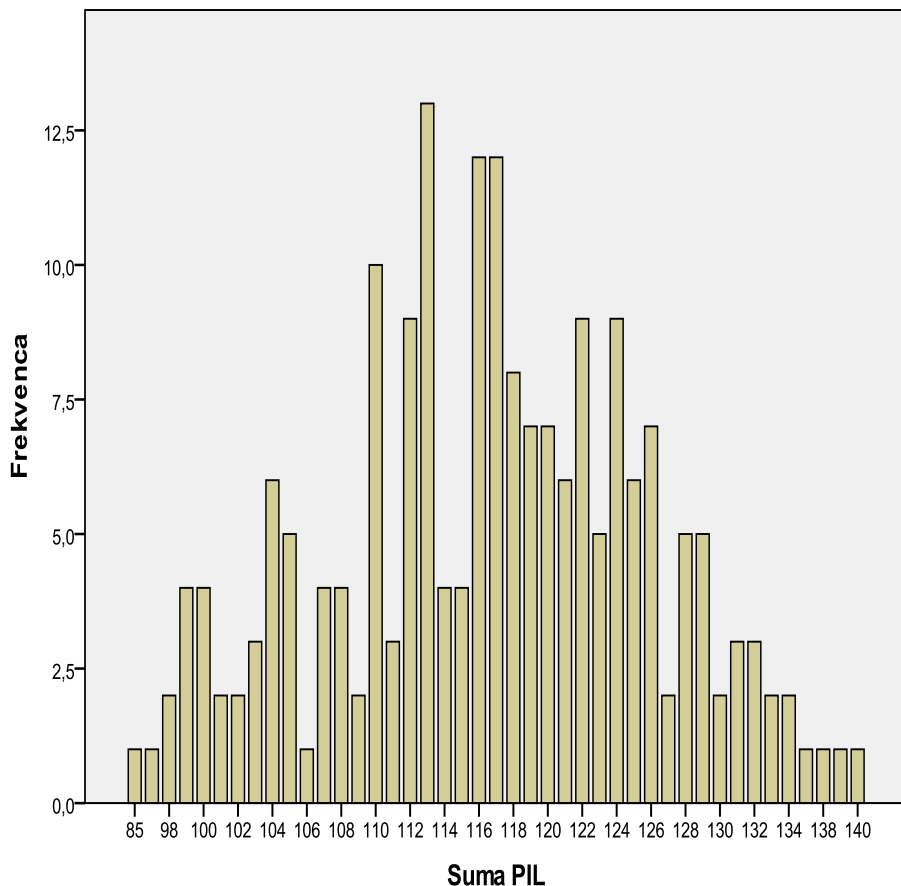
Postavke PIL–testa	Vsota	Srednja vrednost	Standardni odklon	Varianca
Navadno se:	1114	5,57	0,767	0,588
Življenje se mi zdi:	1158	5,79	0,906	0,82
V svojem življenju:	1189	5,95	0,828	0,685
Svoje življenje doživljam kot:	1211	6,06	0,809	0,655
Vsak dan:	1141	5,71	1,069	1,144
Če bi lahko izbral:	1187	5,94	0,914	0,835
Ko bom odšel v pokoj:	1217	6,09	0,934	0,872
Pri doseganju svojih življenjskih ciljev:	1101	5,51	0,845	0,714
Moje življenje je:	1101	5,51	0,73	0,533
Če bi se moje življenje danes končalo, bi ga ocenil:	1307	6,54	0,722	0,521
Kadar razmišljam o svojem življenju:	1259	6,3	0,762	0,581
Svet, v katerem živim:	1086	5,43	1,154	1,332
Menim, da sem:	1253	6,27	0,799	0,638

Moje prepričanje v zvezi s človekovo svobodo je:	1046	5,23	1,155	1,334
Če pomislim na smrt:	940	4,7	1,771	3,136
Kar se tiče samomora:	1235	6,18	1,369	1,874
Moja možnost, da si poiščem nekaj, za kar je vredno živeti, je:	1274	6,37	0,974	0,948
Moje življenje je:	1179	5,9	0,916	0,838
Vsakdanje naloge mi predstavljajo:	1126	5,63	0,915	0,837
Do sedaj:	1192	5,96	1,046	1,094

Najnižjo vrednost so dosegle naslednje tri postavke: *Če pomislim na smrt* (940), *Moje prepričanje v zvezi s človekovo svobodo je* (1046) in *Svet, v katerem živim* (1086). Najvišjo pa: *Če bi se moje življenje danes končalo, bi ga ocenil* (1307), *Moja možnost, da si poiščem nekaj, za kar je vredno živeti, je* (1274) in *Kadar razmišljam o svojem življenju* (1259).

Naslednji histogram prikazuje porazdelitev celotne vsote PIL–testa:

Slika 1: Histogram vsote celotnega PIL–testa

Skupna vsota PIL–testa je normalno porazdeljena (std. dev. je 9,557; varianca je 91,43). Zanesljivost PIL–testa je 0,822 (*Crombachova alpha*).

Rezultati pri respondentih, ki so dosegli 112 točk in več, kažejo na jasno izdelane cilje v življenju, rezultati pod 105 točk pa pomenijo prisotnost eksistencialnega vakuuma.

Tabela 3: Klasificirani rezultati PIL–testa

Vrednosti PIL–testa	Št. oseb	Delež oseb v %
manj kot 105	25	12,50
od 105 do 112	38	19
nad 112	137	68,50

Zanimalo nas je tudi, katere postavke imajo največji vpliv na skupni rezultat:

Tabela 4: Korelacijske vrednosti PIL–testa

Kategorizirane postavke**PIL–testa****Vsota PIL**

Do sedaj:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,695
Moje življenje je:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,636
Svoje življenje doživljam kot:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,625
Življenje se mi zdi:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,613
Moje življenje je:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,595
Če bi se moje življenje danes končalo, bi ga ocenil:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,594
Vsak dan:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,579
Vsakdanje naloge mi predstavljajo:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,566
Če bi lahko izbiral:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,561
Svet, v katerem živim:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,546
Kadar razmišljam o svojem življenju:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,536
Pri doseganju svojih življenjskih ciljev:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,513

V svojem življenju:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,507
Moja možnost, da si poiščem nekaj, za kar je vredno živeti, je:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,455
Moje prepričanje v zvezi s človekovo svobodo je:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,416
Ko bom odšel v pokoj:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,382
Če pomislim na smrt:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,377
Navadno se:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,363
Kar se tiče samomora:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,36
Menim, da sem:	Spearmanov korelacijski koeficient	0,354

Razprava

Kot je razvidno iz teoretičnega dela, človek ni zadovoljen samo z zadovoljitvijo svojih potreb, ampak je predvsem bitje smisla. Potrebno se je zavedati, da je človek bitje, ki samega sebe nenehno presega, bodisi v predanosti neki nalogi ali neki osebi bodisi v preseganju določenih okoliščin in pogojev. V samem bistvu človek teži k smislu – volja do smisla. Človek ne potrebuje samo dobrih pogojev, ki mu omogočajo udobno in dostojanstva vredno življenje, ampak tudi smisel, za kaj bo živel. Temeljna naloga PIL–testa, ki temelji na logoterapevtski usmeritvi, je poiskati in specifikirati noogeno problematiko, kar omogoča pravočasno ukrepanje, še posebej, ko gre za akutne primere. Prednost PIL–testa je v njegovi eksaktnosti ter v poudarku na merjenju stališč, smotrnosti v življenju in nazornem prikazu stopnje bivanjskega vakuuma in prisotnosti noogenih nevroz. O noogenih nevrozah govorimo takrat, ko se bivanjska frustriranost kaže v nevrotičnih simptomih. Bivanjska praznina se pri posamezniku vedno manifestira v treh smereh: agresija, zasvojenost in depresija (samomorilnost). Bivanjski vakuum je lahko latentne ali manifestne narave.

Preko merjenja stališč (PIL–test) smo prišli do razmejitve bivanjske varnosti, eksistencialne krize in bivanjskega vakuuma. V ospredju je merjenje občutja smisla v danih trenutkih. Rezultati PIL–testa kažejo (*tabela 3*), da je 13 % vseh preizkusnih oseb v bivanjskem vakuumu. 19 % respondentov kaže na ogroženost z eksistencialno frustracijo, 69 % respondentov je bivanjsko zavarovanih. Rezultat primerjave deležev starostnih skupin na skupni rezultat nam je pokazal, da druga starostna skupina (30–39) izstopa iz povprečja v področju med 105 in 112. Pomeni, da jih je največ ogroženih z eksistencialno frustracijo v tej skupini – 30,3 % iz te starostne skupine je uvrščenih v področje med 105 in 112. Slednje potrjuje tudi rezultat deleža v področju nad 112, kjer prav tako izstopa iz povprečja tretja starostna skupina, in sicer jih je nadpovprečno malo. Po rezultatih PIL–testa pomeni, da največ preizkusnih oseb doživlja eksistencialno krizo ali pa so na robu eksistencialne krize v tem starostnem obdobju. Glavni razlogi so delo na karieri, uspehu, zunanemu izgledu in družbeni poziciji, obenem pa se pozablja na smiselne naloge, ki človekovo pozornost in namero vedno usmerjajo (preko sebe, iz sebe) v odnose, družino in udejanjanje vrednot v skladu s hierarhijo vrednot, kar v celoti spada pod posameznikovo duhovno razsežnost. Podpovprečno malo je tudi četrte starostne skupine (50–59) v področju med 105 in 112 – kaže na zavedanje izgubljenih smiselnih možnosti in napačnih odločitev, posledično pa zastira tudi smiselne možnosti v prihodnosti. Del skupine je nad povprečjem v področju nad 112, kar pomeni, da gre za respondente, ki v tem trenutku doživljajo svoje življenje izpolnjeno in so zadovoljni sami s sabo. V tem področju po pričakovanju izstopa tudi prva starostna skupina, ki je polna idej in načrtov za prihodnost. Postavlja se vprašanje, kako bo posameznik odreagirал, če načrtov ne bo uspel uresničiti in kako se bo »poraz« odražal na kvalitativni ravni njegovega bivanja.

S pomočjo korelacijske analize smo dobili rezultate, katere postavke PIL–testa so najbolj signifikantne (*tabela 4*). Končni rezultat ima največjo

linearno povezavo z dvajseto postavko, v kateri respondenti izbirajo stopnjo osebnega življenjskega cilja, ki se razteza od »še nisem našel svojega življenjskega cilja« do »sem si našel zadovoljujoče in jasne cilje v življenju«. Vrednost, dobljena s pomočjo Spearmanovega korelacijskega koeficienta, je pričakovana, kajti dvajseta postavka eksplicitno meri notranji življenjski smisel. Naslednji dve postavki, ki najbolj vplivata na končni rezultat, sta osemnajsta (*Moje življenje je*) in četrta postavka (*Svoje življenje doživljam kot*). Tudi ti dve sta v skladu s pričakovanim rezultatom. Četrta postavka zajema osebno občutenje smisla v danem trenutku. V tej postavki se respondent opredeli glede bivanjskega stanja – kako doživlja svoje življenje. Lestvica se razteza med »povsem nesmiselno« in med »zelo polno in smiselno«. Osemnajsta postavka eksplicitno meri osebno doživljanje samega sebe kot svobodnega bitja. Gre za občutje osebne svobode – ali sem svoboden in kreator lastnega življenja ali sem žrtev okoliščin in okolja in na to nimam bistvenega vpliva. V tem smislu se merilna skala osemnajste postavke razteza med (*Moje življenje je*) »v mojih rokah in ga sam usmerjam« in med »izven moje kontrole in pod vplivom zunanjih dejavnikov«. Vprašanje svobode je temeljno vprašanje človeške eksistence. Iz odgovora na to vprašanje so odvisni osebno dostojanstvo, samospoštovanje, zdrava samopodoba in samozavest ter doživljanje samega sebe kot bitja »za smisel«. Z rezultatom je presenetila najnižja stopnja linearne povezave postavke trinajst, ki meri stopnjo osebne odgovornosti. Vrednosti se gibajo med (*Menim, da sem:*) »zelo neodgovoren človek« in med »zelo odgovoren človek«. Predvidoma bi morale biti vrednosti trinajste in osemnajste postavke v kongruentnem razmerju. Dobljeni rezultat razumemo v smislu, da se posameznik veliko bolj doživlja svobodnega kot odgovornega. Kar potrjuje tendenco sodobnega duha časa, ki svobodo razumeva bolj v smislu svobodnjaštva in samovolje kot pa svobode »za nekaj« oziroma »za nekoga«.

Dvanajsta postavka spada med zadnje tri z najnižjim rezultatom. Čeprav srednja vrednost te postavke sega preko polovice (5,43), je še vedno med najnižjimi – gledano na celoto; sicer implicitno zajema smisel, obenem pa je le-ta vezan na svet/okolje, v katerega je posameznik vpet. Nizek rezultat lahko razumemo v smislu napačne orientiranosti sodobnega človeka, da od okolice in sveta pričakuje preveč oziroma je zanj veliko bolj aktualno vprašanje, kaj bo od življenja (sveta, okolice) prejel, kot pa vprašanje, kaj bo življenju dal. Neizpolnjena pričakovanja in zahteve gredo vedno na škodo odnosa do sveta in posledično tudi osmišljenega življenja. Ob dvanajsti postavki z najnižjim rezultatom sta še postavki štirinajst in petnajst. Štirinajsto postavko zajema faktor *svobode* in izraža osebno prepričanje, v kolikšni meri je človek svoboden v svojem delovanju oziroma v kolikšni meri je pogojen od okolja in dednosti. K zmedu je na tem področju nedvomno veliko prispevala stroka, ki že dolga desetletja močno poudarja človekovo determiniranost s strani staršev, genov, okolja... Pozablja pa na človekovo zmožnost samotranscendence in zavzetja stališča. Človekovega vedenja in delovanja ne določajo zunanji pogoji in okoliščine, ampak osebne odločitve in stališča, ki jih zavzame do določenih danosti. Ob poudarjanju determiniranosti človek izgublja na dostojanstvu in notranji moči ter samega sebe vedno bolj doživlja kot žrtev raznih zunanjih vplivov, na katera nima bistvenega vpliva. Tudi v tej postavki vidimo potrditev sedanjega duha časa. Petnajsta postavka (faktor *smrti*) ima najnižji skupni rezultat (940). Smrt spada pod logoterapevtsko »tragično trojico bivanja«, ki se sprašuje, ali je do smrti možno zavzeti smiselno stališče. Čeprav je smrt najresničnejše dejstvo našega obstoja, je področje, ki vzbuja največ nelagodja (predvsem v razvitem svetu). Duh časa narekuje ljudem vrednote lepote, zdravja, moči in uspeha, zato je smrt v modernističnem konceptu tujek. Pomembno je še nekaj drugega, smrt daje našemu življenju dimenzijo dokončnosti. Izgubljeni, neosmišljeni trenutki našega življenja se ne bodo nikoli več vrnili, zato je smrt bistvena komponenta samega smisla. Kot smo že omenili, je smisel

določen z nalogami, ki jih pred nas postavlja življenje, in se odraža v dveh razsežnostih: *ad personem* (človek kot neponovljivo, enkratno in nenadomestljivo bitje) in *ad situationem* (ireverzibilnost vsakršne situacije in trenutka). Iz tega sledi, da bolj kot je posameznikovo življenje bivanjsko zavarovano in osmišljeno, manjši je strah pred smrtjo in obratno. Pomeni da ima faktor smrti pomembno vlogo pri evalvaciji stopnje smisla.

Rezultati raziskave PIL–testa so nam podali odstotni delež, da kar tretjina respondentov doživlja eksistencialno frustracijo, od tega jih je več kot petina že v bivanjskem vakuumu. V primerjavi s podobnimi raziskavami po vsem svetu je na slovenskem področju ta delež bistveno večji. Dejansko imajo vse postavke z najnižjimi rezultati svoj izvor v duhovni razsežnosti, ki je v današnjem času izredno zapostavljena in napačno interpretirana oziroma sploh ni; predvsem z vidika različnih humanističnih znanostih. Samo po sebi se torej pojavi vprašanje, kako preprečiti drsenje v eksistencialno frustracijo. Imamo generacije otrok in mladostnikov, ki postajajo vedno bolj nezadovoljne in apatične, nimajo svojih ciljev, ne vedo, za kaj bi si prizadevale in za kaj živele. Ostaja torej odprto vprašanje za vse ustanove, ki vzgajajo mlade, kaj jim ponuditi namesto lagodnega življenja. Rešitev vidimo v starših in učiteljih, ki imajo najprej sami osmišljeno življenje (saj predstavljajo otrokom vzore), in v zahtevah, ki bodo otrokom odpirale svet dela in učenja. Danes obstajajo številne ustanove, neformalne organizacije, skupine za nudenje različnih psihosocialnih pomoči, ki pomagajo ljudem pri soočenju, zdravljenju ali prenašanju življenjskih stisk. Verjetno bo v prihodnosti potrebno delati tudi na preventivnih programih vzgoje, ohranitve duševnega zdravja, ki bodo ljudi opremljali za smiselno življenje, predvsem na ozaveščanju človekove duhovne zmožnosti, s katero se lahko hrabro sooča z usodnimi stanji. V sodobnem času prevladuje tako imenovani kult telesa, ki seveda lahko pripomore k izboljšanju telesnega zdravja, pa tudi psihičnih obremenitev. Ker pa je zadovoljstvo (in indirektno tudi sreča) posameznika

dosegljivo le preko konkretnih odnosov z drugimi ali preko dobrih del, je potrebno na prvo mesto postaviti ustvarjanje in negovanje odnosov, doživljajske vrednote in zmanjševanje delavnosti, ki ima samo smisel potrošnje.

Viri in literatura

Burger, H. Daniel, Freddie, Crous in Gert, Roodt (2008): Logo-od: The applicability of Logotherapy as an organisation development intervention. *SA Journal of Industrial Psychology*, 34 (3):, 68–80.

Chamberlain, Kerry in Zika, Sheryl (1988): Measuring meaning in life: An examination of three scales. *Personality and Individual Differences*, 9:, 589–596.

Crumbaugh, James C. in Maholic, Leonard F. (1964): An Experimental Study in Existentialism: The Psychometric Approach to Frankl's Concept of Noogenic Neurosis. *Journal of Clinical Psychology*, 20:, 200–207.

Fabry, Joseph (1988): Guideposts to meaning: Discovering What Really Matters. Oakland: New Harbinger Publications.

Fizzotti, Eugenio (2007): Il senso come terapia: Fondamenti teorico-clinici della logoterapia di Victor E. Frankl. Milano: FrancoAngeli.

Frankl, Viktor E. (2005a): Človek pred vprašanjem o smislu. Ljubljana: Pasadena.

Frankl, Viktor E. (2005b): Man's Search for Ultimate Meaning. London: Random House Group.

Frankl, Viktor E. (2004): On the Theory and Therapy of Mental Disorders: An Introduction to Logotherapy and Existential Analysis. New York: Taylor&Francis Group.

Frankl, Viktor E. (2000): Viktor Frankl Recollections: An Autobiography. Cambridge: Basic Books.

- Frankl, Viktor E. (1994a): Volja do smisla. Celje: Mohorjeva družba.
- Frankl, Viktor E. (1994b): Zdravnik in duša. Celje: Mohorjeva družba.
- Frankl, Viktor E. (1992): Kljub vsemu rečem življenju da. Celje: Mohorjeva družba.
- Frankl, Viktor E. (1987): Man's search for meaning. New York: Pocket Books.
- Frankl, Viktor E. (1985): Der unbewusste Gott. München: Kösel-Verlag.
- Frankl, Viktor E. (1983): ... Trotzdem hat das Leben einen Sinn: Argumente für einen tragischen Optimismus. Tiroler Landerstheater zu Innsbruck (6. juni 1983). Audiotext Kassettenproduktion. Zvočni posnetek predavanja.
- Frankl, Viktor E. (1981): The Will of Meaning: Foundations and Applications of Logotherapy. New York: New American Library.
- Frankl, Viktor E. (1980): Bog podsvijesti. Zagreb: Oko tri jutru.
- Frankl, Viktor E. (1978): The unheard cry for meaning. New York: Simon and Schuster.
- Frankl, Viktor E. (1967): Psychotherapy and Existentialism: Selected Papers on Logotherapy. New York: Washington Square Press.
- Galimberti, Umberto (2009): Grozljivi gost: nihilizem in mladi. Ljubljana: Modrijan.
- Halama, Peter (2009): The Pil test in a Slovak sample: Internal consistency and factor structure. The International Forum for Logotherapy 32:, 84–88.
- Jaspers, Karl (2000): O pogojih in možnostih novega humanizma. Ljubljana: Društvo Apokalipsa.
- Kant, Immanuel (2003a): Kritika praktičnega uma. Ljubljana: Analecta.
- Kant, Immanuel (2003b): Kritika čistoga uma. Beograd: Dereta.
- Koprek, Ivan (1992): Korak za smisao: Antropologijsko-etičke studije i eseji. Zagreb: Filozofsko-teološki institut.
- Lewis, Clive Staples (1998): Odprava človeka. Ljubljana: Claritas.
- Lukas, Elisabeth (2001): Tudi tvoje trpljenje ima smisel. Celje: Mohorjeva družba.
- Lukas, Elisabeth (1993): Družina in smisel. Celje: Mohorjeva družba.

Lukas, Elisabeth (1986a): *Meaning in Suffering: Comfort in Crisis Through logotherapy*. Berkeley: Institute of Logotherapy Press.

Lukas, Elisabeth (1986b): *Test zur Messung von 'inner Sinnerfüllung' und 'existentieller Frustration'*. Wien: Franz Deuticke Verlagsgesellschaft mBH.

Marshall, Maria (2010): *Life with Meaning: Guide to the Fundamental Principles of Viktor E. Frankl's Logotherapy*. Canada, Nova Scotia: Logotherapy Study Group of the Maritimes.

Musek, Janek (1995): *Ljubezen, družina, vrednote*. Ljubljana: Educy.

Musek, Janek (1993): *Osebnost in vrednote*. Ljubljana: Educy.

Scheler, Max (1998): *Položaj človeka v kozmosu*. Ljubljana: Nova revija.

Taylor, Charles (2007): *A Secular Age*. Cambridge, Massachusetts, and London, England: The Belknap Press of Harvard University Press.

Trstenjak, Anton (1994): *Človek samemu sebi*. Celje: Mohorjeva družba.